

УДК 82.091

Абибуллаева Зейнеп, студентка 3 курса направления подготовки 45.03.01 Филология (крымскотатарский язык и литература), факультета крымскотатарской и восточной филологии Таврической академии ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И.Вернадского», г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация

e-mail: abibulaeva.zeypnerka@yandex.ru

Джемилева Айше Аблямитовна, кандидат филологических наук, доцент кафедры крымскотатарской филологии факультета крымскотатарской и восточной филологии Таврической академии ФГАОУ ВО «Крымский федеральный университет имени В.И.Вернадского», г. Симферополь, Республика Крым, Российская Федерация

e-mail: Ayshe66-2008@mail.ru

ИЗОБРАЖЕНИЕ ТЕМЫ ДЕПОРТАЦИИ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЭРВИНА УМЕРОВА «ЯНГЪЫЗЛЫКЪ» («ОДИНОЧЕСТВО») И «КЪАРА ПОЕЗДЛАР» («ЧЁРНЫЕ ПОЕЗДА»)

Аннотация: Трагедия 1944 года коснулась и писателя Эрвина Умерова. Эрвин Умеров является одним из писателей, которого глубоко интересовала тема депортации в истории крымскотатарского народа. Свое отношение к депортации, оторвавшей весь народ от своих корней, от родной земли, писатель выразил в, написанных ещё в конце 60-х годов прошлого века блестящих рассказах «Одиночество», «Черные поезда», «Разрешение». Эти произведения, которые ходили в самиздате и были опубликованы лишь в постперестроечный период – уже после начала массового возвращения крымских татар на родину. В 2002 году московское издательство «Текст» выпустило книгу Эрвина Умерова «Черные поезда», в которую вошли рассказы и документальная повесть, посвященные депортации.

Ключевые слова: депортация, крымскотатарский, Эрвин Умеров, народ, отношение.

Abibullaeva Zeynep, 3rd year student of the field of study 45.03.01 Philology (Crimean Tatar language and literature), Faculty of Crimean Tatar and Oriental Philology of the Tauride Academy of the Federal State Autonomous Educational Institution Higher Educational Institution “Vernadsky Crimean Federal University”, Simferopol, Republic of Crimea, Russian Federation

e-mail: abibullaeva.zeynepka@yandex.ru

Dzhemileva Aishe Ablyamitovna, candidate of philological sciences, senior lecturer in the Faculty of Crimeantatar Philology of the Crimeantatar and Oriental Philology of Tavrida Academy of Crimean Federal University of V.I. Vernadsky, Simferopol, Republic of Crimea, Russian Federation.

e-mail: Ayshe66-2008@mail.ru

THE DEPICTION OF THE TOPIC OF DEPORTATION IN THE WORKS OF ERVIN UMEROV “YANGYZLYK” (“SOLITUDE”) AND “KARA TRAINLAR” (“BLACK TRAINS”)

Abstract: The tragedy of 1944 also affected the writer Ervin Umerov. Erwin Umerov is one of the writers who was deeply interested in the topic of deportation in the history of the Crimean Tatar people. The writer expressed his attitude to deportation, which had torn off all the people from its roots, from their native land, in the brilliant stories written in the late 60s of the last century “Loneliness”, “Black trains”, “Permission”. These works, which were published in samizdat and were published only in the post-perestroika period, after the start of the mass return of the Crimean Tatars to their homeland.

Key words: deportation, Crimean Tatar , Ervin Umerov, the people, the attitude.

ЭРВИН УМЕРОВНЫНЪ «ЯНГЪЫЗЛЫКЪ» ВЕ «КЪАРА
ПОЕЗДЛАР»ЭСЕРЛЕРИНДЕ СЮРГЮНЛИК МЕВЗУСЫНЫНЪ АКС
ЭТИЛЬМЕСИ

Аннотация: Эрвин Умеров кырымтатар халкынен берабер 1944 сенесинде Кырымдан сюргюн этильди. Языджи балалыктан эдебиятны севе эди. Эрвин Умеров озь эсерлеринде кырымтатар халкынынъ агъыр фаджиясыны косътерди. Сюргюнликке озь мунасбетини, тувгъан топрагъындан башкъа мемлекетлерге алып ташлангъан халкыны, агъыр фаджияларны, озь халкынынъ олюмини, чекишкенлерини «Янгъызлыкъ» ве «Къара поездлер» икяелеринде язып бере. Эсерлерни бу мевзуатнен ве мундередженен бастырмакъ мумкюн дегиль эди, онынъ ичюн бу эсерлер къолдан –къолгъа кече эдилер. Тек бойле шекильде окъуйыджи икяелернен таныша биле эди. Бу эсерлеринде языджи чешит меселелерни котере. Биринджиден, эльбетте, бу дженк, сюргюнлик мевзусы, экинджиден бу акълякый меселелер. Бойле меселелер тарихнен сыкъ багълыдыр.

Анаhtar сёзлер. сюргюнлик, Эрвин Умеров, халкъ, фаджия, языджи, меселе, дженк.

Меселенинъ къоюлмасы. Кырым – бизим Ватанымыз. Бу ерде бизим къартбаба-деделеримиз яшагъан. Биз де Кырымда догъдыкъ ве мында яшаймыз. Шунынъ ичюн биз Кырымны Ватан деп саямыз. 1944 сенеси майыс 18 куню, кырымтатар халкы озь ана-Ватанындан бутюнлей къувулып, онларнен йылларгъа гъурбетликке макюм этильген девир бизден эп узакълашмакътадыр. Сюргюнлик. Кырымтатарларны сюргюн эттилер ве 18 майыс куню, бутюн кырымтатар халкы ичюн матем куню. 1944 сенесинден 1956 сенесине къадар девам эткен комендант режимининъ амансыз шараитлери, махсус ерлешюв ерлериндеки ачлыкъ, эпидемиялар, репрессиялар ве сыкъынтылар кырымтатарларнынъ кутълевий инкъиразына себеп олып, ольгенлернинъ чокъусы ихтиярлар, къадынлар ве балалар эдилер.

Ишимизнинъ макъсады: Эрвин Умеровнынъ сюргюнлик мевзусына язылгъан эсерлеринен таныш олмакъ; эсерлерни талиль этмек. Макъсадымызгъа иришмек ичюн огюмизге бойле вазифелер къойдыкъ: эсерлернинъ мевзусыны бельгилемек; эсерлерни талиль этмек; косътерильген вакъияларны къайд этмек.

Ишимизнинъ актуаллиги: Къырымтатар эдебиятынынъ тарихий аяты муреккеп шараитлерде олып кечкендир. Тарих мевзусы эр вакъыт актуаль оладжакъ. Эр бир халкъ озъ тарихыны бильмек керек. Биз яzydжылар ярдымынен озъ тарихыны билемиз.

Бизим къартаналарымыз, къартбабаларымыз Озбекистангъа, Урал дагъларына сюргюн этильдилер. О девирде бизим халкъымыз къыйын вакъытларыны кечирдилер. Бинълернен ватандашларымыз бу йыллары эляк олды. Бу агъыр вакъиалардан чокъ вакъыт кечти. Бу кунъге яшап кельмегенлер да чокъ. Халкъ сюргюнликнинъ инсан даянмайджакъ шараитлеринде эляк олгъанларнынъ, Ватангъа къайтувнынъ айдын кунълеринедже яшамагъанларнынъ рухларына дуалар окъуй. Хусусан, яш несиль озъ тарихыны яхшы бильмели, чюнки кечмишини бильмегенлернинъ келеджеги ёкътыр. Халкъ озъ Ватанына къайта, аякъкъа тура, эвлер къура. Бугунъки кунъге биз, озъ тарихымызны унутамыз. Яzydжыларымыз эсерлерде халкъымызнынъ агъыр такъдирини косьтерелер» [Нагаев 1979: 30].

Яzydжы Эрвин Умеров эсерлеринде Къырымнынъ узакъ къара ёлуны косьтере. Эрвин Умеров чокъ эсерлернинъ муэллифи: «Йылдызларгъа догъру» повести, «Янгъызылыкъ», «Рухсет», «Къара поездлер», «Кокталгъа ёл», «Экинджи келин», «Эки атеш арасында» ве дигерлери. Эрвин Умеров 1938 сенеси майыс1-де Къырымнынъ Октябрь Ени-Сала коюнде оджалар аилесинде дюньягъа кельди. Эрвин Умеров бизге, чокътан –чокъ эсерлер багъышлады. Яzydжы тек къырымтатар тилинде язмагъан. Онынъ айны заманда озъбек ве рус тиллеринде яраткъан «Коктал ёлу», «Козьлерининъ ярыгъы», «Меним ювам» ве «Экинджи келин» адлы китапларына кирген эсерлери бир чокъ къардаш халкълар окъуйджыларынынъ дикъкъатыны джелъп этти [Сеферова 2009: 160]. Онынъ бир чокъ эсерлери балалар ве осьмюрлер аятына багъышлангъандыр. Э. Умеров 1989 сенеси озюнинъ сюргюнлик мевзусында русча язгъан ве о девирде къол-къолдан юрьген «Янгъызылыкъ», «Къара поездлар»,» Рухсет» киби аджайип икяелерини бастырды. СССР яzydжалары бирлигининъ азасы олгъан Эрвин Умеров джаны-къанынен эдебияткъа берильген къалемдешлеримизден биридир. Онынъ эли астында бу кунъге къадар терджимелеринен берабер рус, озъбек ве ана тилинде 30-дан зияде китап

неширден чыкты. Эрвин Умеров эдебиятны севген ве онъа джан-юректен хызмет эткен, даима янъылыккъа ынтылгъан ве бу саада баягъы къазанчлар эльде эткен, окуйджыларгъа зевкъ багъышлангъан, земане несиримизде белли ер алгъан семерели яызджыларымыздан биридир [Фазылов 2001: 360]/

Эрвин Умеровнынъ чокъусы эсерлери сюргюнлик мевзусына багъышлангъан. Бу эсерлерде биз о вакъытларны хатырлаймыз. Яызджы къырымтатар халкъынынъ агъыр фаджиясы акъкъында яза. Э. Умеров 1989 сенеси сюргюнлик мевзусында учъ икяе язды: «Янгъызлыкъ», «Къара поездлер» ве «Рухсет» . Бу эсерлер рус тилинде язылды ве окъуйджыларда джиддий меракъ догъурды. Эсерлернинъ ру тилинде язылувында муэлифнинъ хусусий макъсады бар эди. 80-инджи сенелери къырымтатар халкъынынъ Ватангъа къайтув огърундаки куреши пек бир кескин севиеге котерильген эди. Акимет исе халкъкъа къаршы чыкып, къырымтатарларны сюргюнликте эбедий къалдырув макъсадындан вазгечмеди. Яызджы икяелеринде къырымтатарларнынъ фаджиясыны бутюн джемаатчылыккъа, чешит миллет векиллерине бойле аджыныкълы ве тесирли шекильде ачып косътерди.

«Янгъызлыкъ» эсеринде яызджы къырымтатар халкъынынъ къара кунълери акъкъында икяе эте. Эсер баш къараман акъкъында анъувындан башлана . «дженк кельди» энъ биринджи сатырдан яызджы окъуйджыгъа , бу эсер дженк акъкъында олгъаныны беян эте. Икяенинъ баш къараманы - бу копек, онынъ ады Сабырлы. Не ичюн баш къараманы копек? Насыл о, сюргюнликнен багълы? Бу эсерлер боюнджа чокъ суаллер къоймакъ мумкюн. Яызджы кенди къараманы инсан хусусиетлеринен такъдирлей. О, бу копекны адам киби тасвирлей, акъыллы, сезгир юрекли, эр шейни анълагъан ве дуйгъан, акъсызлыкълны кескин ис эткен кърамандыр [Крымскотатарская литература:160].

«Дагъ ичинде чыккъан сонъ, Сабырлы буюк сыкътылыкълнен адымлаяракъ, корюнмей кольге киби джылыша-джылыша койнинъ энъ четиндики эвнинъ янына кельди. Сабырлы эвнинъ ичине кирмеге джесаретленмеди, ичериде оны насыл бир тузакъ беклей –Алла бильсин. О, бойле шейлерден акъкъылланды» [Велиулаева 2011: 283].

Не ичюн икяенинь серлевасы «Янгъызлыкъ». Биз беллесек, чюнки къырымтатарларны сюргюн эткен сонъ, Сабырлы бир озю къала. Онъа къырымтатар «Хатико» деп айта эдилер. Бизим фикримиздже, Сабырлы бу къырымтатар халкънынъ темсили, чюнки о къырымтатарларнынъ Къырымгъа къайтувыны беклей эди. Языджы «Янгъызлыкъ» икяесинде меракълы ифаде усулыны усталыкънен къулланды. Бу икяеде догърудан-догъру сюргюн этилюв фаджиасы косътерильмей. *«Сонъки йылларда адамлар копекни нек сийрек къувандыра эдилер, шимди, олар бир тамам кетнен сонъ янгъызлыкъ дуйгъусы даянылмайджакъ азапларгъа чевирильди* [Велиулаева 2011: 284]. Къырымтатар коюнде янгъыз къалгъан копек Сабырлы, корьгенлерине чыдап оламай, чекишип янып, сюргюнликнинъ экинджи кунюне оле. Бойле усул джиан эдебиятында чокътан къулланыла эди. Айванлар сымалары де усталыкънен яратыла. Бу усул вастасынен языджы эсерлеринъ гъаевий ве фельсефий мунджериджесини теренлештирди. Акъикъатен инсан табиатнынъ айырылмаз кысымыдыр, инсанларнынъ япкъан арекетлери, мусбет я да менфий, табиаткъа, айванларгъа тесир эте. «Янгъызлыкъ» икяесинде Сабырлынынъ арекетлери, аджыныкълы алы, амансыз вазieti фаджианынъ мешакъатлы акъибетини ифаде эте. Не ичюн Сабырлы бир озю къалгъан сонъ яшап олмады? Чюнки адам да, бир озю къалгъан сонъ яшап оламаз. Бу копек озъ шорбаджысына, озъ халкъына садыкъ къалды.

«Къара поездлер» икяесинде сюргюнлик мевзусы даа терен ачыла. Языджы озъ эсеринде адамларнынъ агъыр шараитке тюшкенини косътере. Икяенинь серлевасы икяенен ве тарихнен сыкъ багълы. *«Баланынъ сеси седа кетти, дерсинъ оны чекиштирмекте олгъан адам бир кереден ашыкътан ве онынъ бутюн сюеклерини шатыр-шутур сындыра башлады»* [Велиулаева 2011: 293-294]. Муэллиф бу икяесинде сюргюн этильген ерлерине ёлда кеткенлери акъкъында яза. Не ичюн икяенинь серлевасы «Къара поездлер», чюнки бу поезд де айтмакъ мумкюн дегиль. Адамларны мал вагонларда Къырымдан Уралгъа, Озьбекистангъа елладылар.

НЕТИДЖЕ. 18 майыс 1944 сенеси халкъымыз совет Ватанына хаинликте ифтиралы къабаатланып Къырымдан зораки суретте сюргюн этильди. Бутюн уйкен эр кишилер джебэде булуна, эмекке икътидарлы олгъан къартлар ве

осьмюрлер исе – эмек ордусына хызмет эте эдилер. Бахтлы келеджеги ичюн джанларыны феда этилер. Сюргюнлик йыллары эсас агъырлыкъ къадынларгъа, ана-аптелернинъ бойнуна тюшти. Къырымтатар къадынлары гъурбетликте агъыр вазиятте, ыргъат киби чалышып, тырышып, балаларнынъ, якъынларынынъ джаныны къуртардылар. Олюм, ачлыкъ, йыкынтылыкъ, хорлукъ, къыйналув йыллары эди. Эр бир халкънынъ озь тарихы бар. Языджыларымаз бу тарихны эдебий эсерлерде язалар ве олар вастасынен, окъуйджы къырымтатар халкънынъ тарихы акъкъында биле.

Список источников:

1. Велиулаева А. Къырымтатар ве джиан эдебияты. 11 сыныф. - Акъмесджит. - 2011.
2. Нагаев С. Юрек араретинен яза // Яшлыкъкъа хас дуйгъунен. – Ташкент, 1979. – С.30-43.
3. Сеферова Ф. А. Оппозиция «эгоизм-альтруизм» в произведениях Э. Умерова // Этические идеалы крымскотатарской прозы 60-80гг. XX века. – Симферополь, 2009. – С. 160-182.
4. Фазылов, Р. Къырымтатар эдебиятынынъ тарихы. Къыскъа бир назар /Р. Фазылов, С. Нагаев. – Симферополь: Къырым девлет окъув-педагогика нешрияты, 2001. – 640 с.
5. Шукур С. Памяти писателя Эрвина Умерова // Литературный Крым. – 2007. – 9 марта. – С. 12 .
6. Эрвин Умеров (1938-2007) // Крымскотатарская литература. Учеб. пособие по интегрированному курсу «Литература» / авт. – сост. Р. Фазыл. – Симферополь : Крымучпедгиз, 2005. – С. 149-150.
7. Эрвин Умеров <http://gasprinskylibrary.ru/events/event/umerov-ervin-1938-2007-pisatel/>